

เจตจำนงเสรีมีจริงหรือแค่สิ่งลวงตา Does Free Will Exist or Is It just an Illusion?

พระครูปลัดธันรบ โชติวโส (วงศ์ษา)¹,
พระวิสิทธ์ ฐิตวิสิทธ์ (วงศ์โส)², พิลิษฐ์ โคตรสุโพธิ์³
Phrakhrupalad Thanrob Jotivamso (Wongsa)¹
Phra Wisit Thitavisiddho (Wongsai)², Phisit Kotsupho³
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus
Corresponding Author, Email: madeinhaven1235@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเปรียบเทียบปัญหาเรื่องเจตจำนงเสรีระหว่างแนวคิดของฮอบส์กับชาร์ต และวิเคราะห์แนวคิดเจตจำนงเสรีในพุทธปรัชญาเถรวาท จากการศึกษาพบว่า 1) แนวคิดของฮอบส์อยู่ในกลุ่มนิยัตินิยมที่มีลักษณะแบบจักรกลนิยม โดยเห็นว่า มนุษย์เปรียบเสมือนเครื่องจักรที่ทำงานตามกฎเกณฑ์หรือตามสภาพแวดล้อม มนุษย์จึงไม่มีเจตจำนงเสรี เพราะการตัดสินใจเลือกกระทำสิ่งต่าง ๆ เกิดจากอิทธิพลของสภาพแวดล้อมที่มีเหตุชักนำก่อนเสมอ 2) แนวคิดของชาร์ตอยู่ในกลุ่มอิสรวิสัยที่แตกต่างกับฮอบส์ โดยมองว่า มนุษย์มีเจตจำนงเสรีที่จะเลือกทำสิ่งใดก็ได้ตามเจตจำนงของตน แต่จะต้องรับผิดชอบต่อการใช้เสรีภาพของตน โดยไม่กระทบต่อเสรีภาพของคนอื่น ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาทเข้ากันได้กับทั้งสองแนวคิดนี้ โดยมีหลักเจตนาเป็นตัวเริ่มต้นของกฎแห่งกรรม คือ หากมนุษย์มีความตั้งใจ เลือกที่จะคิด พูด ทำอย่างเป็นอิสระก็แสดงว่า มนุษย์มีเจตจำนงเสรี สอดคล้องกับปรัชญาของชาร์ต องค์ความรู้ใหม่ที่ค้นพบ คือ พุทธปรัชญาเถรวาทมีแนวโน้มเป็นปัจเจกนิยม โดยอธิบายว่า มนุษย์มีเสรีภาพในวิถีของตนที่เห็นว่า เป็นประโยชน์ต่อตนเองในสถานการณ์ต่าง ๆ โดยเน้นการเตือนตนเองและฟังตนเองเป็นสำคัญ ขณะเดียวกันแนวคิดของฮอบส์ สอดคล้องกับคำสอนเรื่องปฏิเสธสมุบาทตามหลักการที่ว่า “เพราะสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี” เสมือนตอกย้ำว่า มนุษย์ไม่มีเจตจำนงเสรี ไม่มีอะไรเกิดขึ้นอย่างลอย ๆ สรรพสิ่งอิง

อาศัยซึ่งกันและกัน เป็นคำอธิบายสภาพจิตใจที่ผลักดันให้มนุษย์ คิด พูดและทำ จึงไม่มีเจตจำนงเสรีในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท

คำสำคัญ: เจตจำนงเสรี; เสรีภาพ; พุทธปรัชญา; ความมีอยู่; สิ่งลวงตา

Abstract

This article has the purposes to comparative studies of free will between two opinions of Hobbes and Sartre and to analysis of free will of Theravada Buddhist philosophy. From this study, it has been found that 1) Hobbes's concept is classified into determinism and involved in mechanism. It is stated that human beings seem to be machines that work according to the rules or environment. Human beings do not have free will at all because the choices and determination are influenced by the surrounding that causes behind it. 2) The concept of Sartre is classified into Indeterminism. It is different from Hobbs's concept that is stated that human beings have free will to do any things according to their own free will. But they must be responsible for exercising their freedom without affecting the freedom of others. From Theravada Buddhist philosophy, it is compatible with both of these concepts which have the principle of intention as the beginner of law of the karma. That is if human beings have the intention, willing to think, speak, and act independently, it shows that human beings have free will which is correlated with the philosophy of Sartre. The body of knowledge reveals that Theravada Buddhist philosophy tends to be individualistic. It is explained that human beings enjoy the freedom of their way what is beneficial to themselves in various situations through emphasizing self-reminding and self-reliance. At the same time, Hobbes' concept tends to be consistent with the teachings of Paṭiccasamuppāda according to the concept of “when this exists, so that comes to be this exists” which seems to say that human beings have no free will, nothing happens by itself, all things are connected depend on each other. These represent the state of mind which impulses human beings to think, speak, and act

accordingly. Therefore, there is no free will in view of Theravada Buddhist philosophy.

Keywords: Free Will; Freedom; Buddhist Philosophy; Existence; Illusion

บทนำ

“เจตนาหิ ภิกขเว กมมํ วทามิ” (พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่ม 22 ข้อ 63: 577) ประโยคที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า เจตนา คือ กรรม” ดูเหมือนว่า ในทัศนะของพระพุทธเจ้าจะมีแนวคิดที่ว่า เจตนาจะทำให้เป็นกรรม ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์และสัตว์โดยสมมติก็ตาม ต้องมีอำนาจในการคิดด้วยตนเองก่อน เพราะหากมนุษย์เป็นหุ่นยนต์จะถูกตั้งระบบข้อมูลไว้ ก็ไม่ควรได้ชื่อว่า ทำกุศลหรืออกุศลกรรม เพราะมนุษย์ไม่ได้เลือก แต่ถูกป้อนคำสั่งให้ทำ พระพุทธเจ้าจึงทรงมองว่า เมื่อมนุษย์มีความสามารถในการเลือกและตัดสินใจ จงใจหรือการที่ตั้งใจริเริ่มโดยตนเอง เมื่อกระทำไปโดยเจตนาแล้วเกิดเป็นกรรม ดังนั้น จึงต้องรับผิดชอบการกระทำ

จะเห็นได้ว่า เจตนาในทางพุทธปรัชญามีบทบาทสำคัญเป็นอย่างยิ่งที่จะกำหนดการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในการเลือกที่จะทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด อันจะมีผลติดตามมาจากการที่เลือกกระทำในสิ่งที่เจตนาขึ้นบังการอยู่ โดยที่บุคคลผู้มิได้ฝึกฝนจิต ย่อมไม่รู้เท่าทันเท่าตัวบงการที่ควบคุมความประพฤติของเราให้ทำสิ่งต่าง ๆ อันเป็นผลกระทบทั้งต่อตนเองและต่อผู้อื่น ดังพุทธพจน์ว่า มโนปุพพังคมา ฆมมา มโนเสฏฐา มโนมยา (พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่ม 25 ข้อ 11: 11) ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุด สำเร็จแล้วแต่ใจ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 17 ข้อ 11: 11) โดยที่ใจในที่นี้ ก็คือ ตัวเจตนาที่เป็นตัวการกระตุ้นให้ทำสิ่งต่าง ๆ จนเกิดผลติดตามมาเป็นกรรม พุทธปรัชญาถือว่า มโนกรรมมีความสำคัญที่สุด ขณะที่คนทั่วไปอาจถือว่า กายกรรมสำคัญที่สุด ที่เชื่ออย่างนั้นเพราะสามารถเห็นการกระทำที่เกิดขึ้นต่อหน้าต่อตา เช่น การทะเลาะกันทำร้ายร่างกาย การยกพวกตีกัน เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมีเหตุผลักดันมาจากจิตหรือมโนกรรม ฉะนั้น กระบวนการเริ่มต้นของการกระทำทุกอย่างย่อมมีเจตนาเป็นประธานในการดำเนินกิจกรรมของชีวิตมนุษย์ ในขณะที่สำนักแนวคิดทางปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่มีข้อโต้แย้งและเสนอแนวคิดเกี่ยวกับเจตจำนงเสรีของมนุษย์ที่มีทัศนะแตกต่างกัน จึงเกิดความสนใจในการศึกษาเปรียบเทียบและนำหลักการพุทธปรัชญา ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของปรัชญาตะวันออกมาวิเคราะห์ ตีความและอภิปรายผลต่อไป

เนื้อเรื่อง

ปัญหาเจตจำนงเสรีในปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่

นักปรัชญาให้แนวทางเรื่องเจตจำนงเสรีว่า ควรมีการศึกษาเรื่องนี้ให้ลึกลงไปมากกว่านั้น นักปรัชญาตะวันตก 2 กลุ่มที่มีมุมมองเรื่องนี้ต่างกัน กลุ่มแรก คือ พวกนิยัตินิยม (Determinism) เห็นว่า มนุษย์ไม่มีเจตจำนงเสรี คือ ไม่เคยเลือกอะไร เหตุปัจจัยเท่านั้นที่หล่อหลอมให้มนุษย์มีอำนาจในการเลือกให้กับตนเอง นักปรัชญากลุ่มที่สอง คือ กลุ่มอิสรวิสัย (Indeterminism) ที่เห็นว่า มนุษย์มีเจตจำนงเสรี ดังนั้น จึงนำทฤษฎีของนักปรัชญาตะวันตก 2 กลุ่มที่มีทัศนะต่างกันมาอภิปรายให้เห็นข้อเปรียบเทียบ คนแรก คือ ทอมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes) เป็นนักปรัชญาอังกฤษในแง่ที่เห็นว่า มนุษย์ไม่เคยเลือกอะไร ส่วนคนที่สอง คือ ฌอง ปอล ซาร์ต (Jean-Paul Sartre) เป็นชาวฝรั่งเศส โดยซาร์ตเห็นว่า มนุษย์ถูกสาปให้มีเสรีภาพ (Man is condemned to be free.) (พระเมธีธรรมาภรณ์, 2551: 20) มนุษย์เป็นอิสระแม้แต่ในสถานการณ์ที่มนุษย์เข้าใจว่า ถูกบังคับ ในสถานการณ์นั้นก็ยังมิอิสระอยู่เสมอ

แนวคิดเรื่องเจตจำนงเสรีในทัศนะของทอมัส ฮอบส์

ฮอบส์มีทัศนะที่ว่า ทุกอย่างในโลกนี้มีลักษณะเหมือนเครื่องจักรกล แม้แต่ร่างกายมนุษย์เขาก็อธิบายเปรียบเทียบกับเครื่องจักรที่ซับซ้อน (Hobbes, 2017: 7) เช่น ตาเปรียบได้กับกล้องถ่ายรูป ปอดเปรียบได้กับเครื่องสูบลม แขนเปรียบได้กับคานงัด หัวใจและเส้นประสาทเปรียบได้กับขดลวดสปริง อวัยวะต่าง ๆ ในร่างกายมนุษย์ประสานงานกันด้วยระบบประสาทซึ่งเปรียบเสมือนสายโทรศัพท์หรือสายนำสัญญาณคอมพิวเตอร์ (Unshielded Twisted Pair) เชื่อมต่อกันเป็นโครงข่ายโดยมีจุดศูนย์กลางหรือสำนักงานใหญ่ที่สมอง ดังนั้น ร่างกายมนุษย์ คือ เครื่องจักรกลที่แต่ละส่วนสัมพันธ์กันอย่างพิสดารและมีประสิทธิภาพสูง (ชเอิญศรี อิศรางกูร ณ อยุธยา, 2549: 17-21) สำหรับเรื่องจิต ฮอบส์อธิบายว่า เป็นสารละเอียดอ่อนมีที่ตั้งอยู่ที่สมองและอยู่ภายใต้กฎแห่งการเคลื่อนไหวแบบกลไก กล่าวคือ ความคิดต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในจิต คือ การเคลื่อนไหวในสมอง ความรู้สึกรับรู้ต่าง ๆ (Consciousness) เป็นผลจากการเคลื่อนไหวดังกล่าวโดยอัตโนมัติ ดังนั้น มนุษย์ไม่ได้มีความพิเศษนอกเหนือจากสิ่งอื่นใดในโลก คือ เปรียบเสมือนเครื่องจักรที่เคลื่อนไหวตามหลักกลศาสตร์ ทุกสิ่งถูกกำหนดไว้ด้วยกฎเกณฑ์ที่ตายตัว อันเป็นแนวความคิดแบบนิยัตินิยม จิตที่ไม่มีเจตนากรรมอิสระ (Free Will) มีอำนาจเพียงตอบสนองสิ่งเร้าจากภายนอกเท่านั้น มนุษย์เกิดมาจะมีครอบครัว สังคม วัฒนธรรมและการศึกษา สังกัด เชื้อชาติ เช่น เป็นคนไทย พม่า จีน ญี่ปุ่น ยุโรป เมื่อมีเชื้อชาติแล้วจะอยู่ในสังกัดนั้น ๆ หากอยู่ใน

ครอบครัวคนจีนก็จะได้รับการอบรมสั่งสอนแบบครอบครัวคนจีน ทักษะของฮอบส์จึงให้ความเห็นว่า อยู่ที่ว่าถูกเลี้ยงดูมาอย่างไร อยู่ในครอบครัวแบบไหน ถัดมา คือ เรื่องสังคมวัฒนธรรม ศาสนา ในที่นี้ ขอรบู่ในเรื่องศาสนาที่ทำให้เห็นภาพชัดเจน เช่น ถ้าอยู่ในกลุ่มที่นับถือศาสนาอิสลาม บุคลิกของชาวมุสลิมจะแตกต่างกับชาวพุทธอย่างมาก เหตุผลที่เป็นอย่างนั้นไม่ได้อยู่ที่ว่า เมื่อเกิดมาเป็นชาวพุทธหรือชาวมุสลิมแล้วต้องเป็นคนอย่างนั้นเสมอไป เพราะหากสืบเปลี่ยนเด็กตั้งแต่ยังเล็ก โดยนำเด็กชาวมุสลิมไปอยู่ครอบครัวพุทธ และนำเด็กที่เกิดจากชาวพุทธไปเลี้ยงดูในครอบครัวมุสลิม ผ่านไป 20 ปี เด็กทั้งสองจะมีบุคลิกที่ต่างกัน ที่เป็นอย่างนั้นเพราะบรรยากาศของศาสนาอิสลามอบรมสั่งสอนต่างกับพระพุทธศาสนา ฮอบส์จึงอธิบายว่า มนุษย์จะมีบุคลิกอย่างไร ศาสนาที่อบรมนั้นมีส่วนเป็นตัวกำหนด มนุษย์ในทักษะของฮอบส์ก็เหมือนกับน้ำ อยู่ในตมมีรูปทรงเดียวกับตม อยู่ในคนโทมีรูปทรงเป็นคนโท ตมและคนโทที่สำคัญในชีวิตมนุษย์ ก็คือ ศาสนา นักสังคมวิทยาบางพวกที่เห็นด้วยกับแนวคิดแบบฮอบส์ได้ตั้งข้อสังเกตว่า อิทธิพลของศาสนามีผลลึกซึ้งเกินกว่าที่จะเข้าใจ ในที่นี้ ขอยกตัวอย่างการวิเคราะห์ ดังต่อไปนี้

1) เรื่องการนับถือศาสนา ชาวพุทธสายมหายาน คือ ชาวจีน ชาวญี่ปุ่น ชาวเกาหลี เวียดนาม ซึ่งมีบุคลิกเป็นคนค้ำขายเก่ง มีหัวริเริ่ม หากเป็นชาวพุทธเถรวาท เช่น ชาวไทย ชาวลาว ชาวกัมพูชา ชาวพม่า จะมีลักษณะอีกแบบหนึ่ง ไม่ถนัดค้าขาย ชอบทำไร่ ทำนา เป็นต้น เรื่องนี้ไม่ใช่เรื่องบังเอิญ การที่ชาวไทย พม่าหรือกัมพูชาแตกต่างกับชาวเกาหลี ญี่ปุ่น จีน เป็นเพราะการนับถือพระพุทธศาสนาคนละแบบ มหายานสอนให้คิดริเริ่ม ส่วนเถรวาทเป็นแบบอนุรักษนิยม (Conservative) เนื่องจากมนุษย์ไปหวนซ้ำว่าที่ทุ่งนาแล้วร่อยอย่างสบายใจ เมื่อได้เวลาไปเกี่ยวข้าว ได้แค่ไหนก็เอาแค่นั้น เพราะมีความพอเพียงหรือสันโดษที่ไม่ถูกต้อง อันเป็นคำสอนที่มาจากหลักศาสนา ซึ่งทำให้มีความสุขตามอัตภาพ สิ่งเหล่านี้ไม่ได้สรุปว่า ดีหรือไม่ดี เพียงตั้งเป็นข้อสังเกตเชิงเปรียบเทียบว่า ศาสนาที่สอนจะมีส่วนเป็นตัวกำหนด เพราะศาสนาที่เหมือนตมหรือคนโท สังคมไทยหากต้องการพัฒนาประเทศให้เป็นแบบใดแบบหนึ่ง เงื่อนไขปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือ ศาสนา

2) เรื่องการศึกษา ฮอบส์ตั้งคำถามว่า การศึกษา คือ อะไร ตามที่เข้าใจจากคำศัพท์ การศึกษาเป็นลักษณะของการดัดแปลง (จํานงค์ ทองประเสริฐ, 2534: 264-295) เช่น เรามีไม้คดท่อนหนึ่งหรือแผ่นหนึ่ง ซึ่งคดตามธรรมชาติของไม้ แต่เราต้องการเอาไม้คดนี้มาทำประโยชน์สักอย่าง สิ่งที่เราต้องทำ คือ การทำไม้คดให้ตรงเสียก่อน ในประเด็นนี้ธรรมบทกล่าวไว้ว่า การบวชแล้วศึกษาไตรสิกขาเหมือนการดัดไม้

คต ซึ่งต้องลงไฟให้ร้อนแล้วจึงตัด ถ้าไม่ยังคตอยู่ก็ทำเป็นลูกธนูไม่ได้ ดังนั้น ในธรรมบทจึงอธิบายว่า ช่างศรตัดลูกศร บัณฑิตย่อมฝึกตน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 80: 53) ประเด็นที่กล่าวมา จะเห็นว่า การศึกษาทางพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องของ ไตรสิกขา ประกอบด้วยศีล สมาธิ ปัญญา คำว่า สิกขา แปลว่า การศึกษา ในทัศนะที่ปรากฏในธรรมบท ก็คือ การศึกษาเป็นการฝึกหัด ตัดให้ตรง เป็นต้น ฮอบส์ตั้งข้อสังเกตว่า ในเมื่อการศึกษา หมายถึง การตัดแปลง ก็แปลความได้ว่า การศึกษาทั่วโลกในขณะนี้เชื่อว่า มนุษย์ทำการตัดแปลง เป็นสิ่งที่ตัดแปลงได้ การที่เราเฝ้าเยาะเย้ยมาสู่ระบบการศึกษา ตามทัศนะของฮอบส์เป็นการสะท้อนให้เห็นความเชื่อในระบบเดียวกัน คือ การเชื่อว่า คนก็เหมือนกับไม้คด ซึ่งสามารถตัดได้ จึงมีการดัดมนุษย์ด้วยการศึกษา เพราะหากมนุษย์มีเจตจำนงเสรีก็ไม่สามารถตัดได้ คำว่า ตัดนี้ คือ ตัดตั้งแต่ใจ เมื่อใจถูกตัดให้ตรงตามต้องการแล้ว พฤติกรรมทางกายและวาจาก็จะตรง แนวคิดของฮอบส์ในข้อนี้มีลักษณะคล้ายกับหลักทางพระพุทธศาสนา โดยการศึกษาเป็นอย่างไร ก็จะตัดแปลง กล่อมเกล้าให้เป็นคนอย่างนั้น สรุปแล้วฮอบส์มีแนวคิดที่ว่า มนุษย์เกิดมาเหมือนกับทรัพยากรธรรมชาติอย่างหนึ่ง เช่น ไม้คดหรือน้ำ แต่ถ้าต้องการให้มนุษย์สำเร็จรูปเป็นอะไร ก็ตัดแปลงได้ด้วยครอบครัว สังคม วัฒนธรรม ศาสนาและการศึกษา และการที่เขาเชื่อว่า มนุษย์ไม่มีเจตจำนงเสรี ไม่ใช่เป็นการมองมนุษย์ในแง่ร้าย แต่เป็นการมองอย่างสมจริงแล้วจะได้ใช้ความรู้จากการมองที่สมจริงนี้มาตกแต่มนุษย์ให้ได้ผลลัพธ์บางอย่าง เมื่อฮอบส์สรุปอย่างนี้แล้วย้อนมองในทางเจตคติของพระพุทธศาสนา จะเห็นว่า พระอรหันต์เป็นไม้ที่ตัดได้ตรงที่สุด โดยคุณสมบัติพระอรหันต์ตามคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถาและฎีการะบุว่า พระอรหันต์ไม่สามารถทำบางสิ่งบางอย่างได้ เช่น ถ้าพระอรหันต์เปลือยของมีนเมา โดยยกเหตุการณ์สมมติว่า เดิมทีได้กวัดที่คอยอุปฐากตั้งใจจะรินน้ำเปล่าถวาย แต่เข้าใจผิดรินเหล้าขาวดื่มร่ำแทน พระอรหันต์จึงยกเหล้าขึ้นดื่ม ความเข้าใจของคนทั่วไปมองว่า เป็นของมีนเมาและผิดศีล แต่ชาวพุทธเถรวาทเชื่อว่า ระบบกลไกร่างกายของพระอรหันต์ ไม่สามารถทำให้เหล้าขาวล่วงลำคอของท่านได้ ท่านจะสำรอกออกมาโดยอัตโนมัติ เรื่องนี้ต้องการได้ชี้ให้เห็นว่า บุคคลที่ได้รับการดัดแปลงจนตรงที่สุดในทางศาสนา จะไม่สามารถทำบางสิ่งบางอย่างได้โดยธรรมชาติ เรื่องเหล่านี้อาจเป็นเรื่องทางกายภาพยังมีความคลุมเครือ หากเป็นเรื่องทางใจจะค่อนข้างชัดเจน เนื่องจากพระอรหันต์มีคุณสมบัติและบุคลิกที่ใครด่าท่านอย่างไร ท่านก็ไม่โกรธ และพระอรหันต์ฆ่าใครไม่ได้ทั้งมนุษย์และสัตว์ แต่ถ้าเป็นคนธรรมดาหรือพระอริยบุคคลที่ต่ำกว่านั้น หากมีเหตุจำเป็นบางอย่าง อาจมีการทำผิดศีลได้ เช่น ฆ่าคนได้ถ้าหากจำเป็น ยกตัวอย่างการฆ่า

เพื่อป้องกันตัว ขณะที่พระอรหันต์จะไม่ทำ แม้เพื่อป้องกันตัวก็ตาม จึงตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับความสงสัยว่า การที่พระอรหันต์มีเงื่อนไขทำบางสิ่งบางอย่างไม่ได้ ไม่ได้มาจากการที่ท่านคิด แต่มาจากการที่ท่านถูกดัดแปลงจนกระทั่งชีวิตของท่าน ทั้งกายและใจทำงานโดยอัตโนมัติ ถ้าเทียบกับทัศนคติของฮอบส์ที่กล่าวมา สภาวะพระอรหันต์อาจไม่ได้มีเจตจำนงเสรีเลยก็ได้ ดังนั้น จึงตั้งข้อสงสัยอีกว่า หากพระอรหันต์บุคคลในพระพุทธศาสนา คือ คนที่ไม่มีเจตจำนงเสรีแล้ว การเป็นพระอรหันต์บุคคลในพระพุทธศาสนามีอิสระจากพันธนาการจริงหรือไม่ คล้ายกับว่า เดิมทีเป็นคนธรรมดาทั่วไป เมื่อพัฒนากระดับจิตให้สูงขึ้น ละเอียดขึ้น ก็ยิ่งเหมือนหุ่นยนต์มากขึ้น ๆ เหมือนเครื่องจักรที่ถูกโปรแกรมคำสั่งแบบมีเงื่อนไขไปเรื่อย อย่างนั้นหรือไม่

แนวคิดเรื่องเจตจำนงเสรีในทัศนะของฌอง ปอล ซาร์ต

ซาร์ตมีแนวคิดเรื่องเจตจำนงเสรีที่แตกต่างกับฮอบส์ โดยซาร์ตได้ยกเรื่องสภาพแวดล้อม เช่น ศาสนา สังคม วัฒนธรรม การศึกษาออกจากประเด็นนี้ โดยที่เขาเห็นว่า จะเกิดการถกเถียงกันไม่จบสิ้น แต่หากมุ่งเน้นที่สภาวะทางใจ ณ ปัจจุบันขณะ ซึ่งมุมมองของซาร์ตต้องการจะบอกว่า แท้จริงแล้ว เราเลือกและเปลี่ยนแปลงได้เสมอ เพราะความรู้สึกรักชอบหรือไม่ชอบ ไม่ใช่ตายตัวหรือว่าเปลี่ยนไม่ได้ ซึ่งในความเป็นจริง เราเลือกสิ่งอื่นได้เสมอ ในที่สุดแล้วใจของคนมีอำนาจในการเลือก แต่มนุษย์ไม่ได้คิดไม่ได้ถามตัวเองในระดับลึกพอ จึงปล่อยให้ความคิดระดับตื้นคอยกระซิบบอกว่า เราเลือกหรือไม่เลือกอะไร ซาร์ตมองว่า มนุษย์มีแนวโน้มจะอธิบายความคิดของตนโดยอ้างความคิดระดับพื้นผิวเพื่อที่จะแสดงว่า “ที่ข้าพเจ้าต้องทำอย่างนั้นเพราะว่าข้าพเจ้าไม่มีทางเลือก” ซึ่งเป็นการปกป้องตัวเองอย่างหนึ่ง อันเป็นการปฏิเสธเสรีภาพ (Sartre, 2003: 87-97) คนที่มีแนวโน้มปฏิเสธเสรีภาพ โดยส่วนลึกแล้วไม่มีความสุขในชีวิต แต่ถ้าใครเป็นคนที่ยึดถือเช่นนั้นแล้วไม่ปฏิเสธการที่ตัวเองสามารถเลือกได้ ไม่ว่าจะสถานการณ์ใดก็ตาม คนผู้นั้นจะเป็นคนที่สามารถขึ้นชมตัวเอง รู้สึกว่า ชีวิตตัวเองมีค่า แล้วเขาจะเป็นคนที่มีความสุขที่สุด ซาร์ตยกตัวอย่างคนที่มีความรับผิดชอบน้อย ซึ่งสามารถสังเกตได้ในทุกที่ เช่น เมื่อต้องไปติดต่อเอกสารทางราชการหรือบริษัทเอกชน มักจะสงสัยระเบียบขั้นตอนต่าง ๆ โดยเฉพาะขั้นตอนการกรอกเอกสารและยื่นให้กับเจ้าหน้าที่ธุรการ ซาร์ตมองว่า เป็นธรรมชาติของมนุษย์ หากเจ้าหน้าที่ธุรการเป็นเจ้าพนักงานในระดับต่ำเท่าไร เขายิ่งจะต้องปกป้องตัวเขาเองเพราะมีความรู้สึกลัวว่า ตัวเองไม่มั่นคง คนที่เป็นเจ้าหน้าที่ธุรการในระดับเบื้องต้น ไม่ว่าจะหน่วยงานใดก็ตาม ส่วนใหญ่จะเป็นคนที่มักจะมีลักษณะเข้มงวดในเรื่องรูปแบบมาก เพราะถือว่า ถ้ารับแบบมาแล้ว ถ้าถูกเจ้านายท้วงติงว่า รูปแบบนี้ไม่ถูกต้อง และอาจเกิดอันตรายกับเขาก็ได้

เพราะฉะนั้นเจ้าหน้าที่ธุรการทุกที่จะตรวจสอบข้อความที่กรอกในเอกสารนั้นว่า ถูกต้องตามรูปแบบหรือไม่ เช่น ถ้าเป็นข้อความภาษาอังกฤษระบุ ว่า ต้องกรอกด้วย อักษรตัวพิมพ์ใหญ่ ถ้ากรอกตัวพิมพ์เล็กปนเข้าไป เจ้าหน้าที่อาจจะสั่งให้แก้ไข เพราะ ไม่ถูกต้องตามระเบียบ ในกรณีนี้อาจถูกท้วงว่า การกรอกอักษรตัวเล็กหรือตัวใหญ่ ก็มี ความหมายอย่างเดียวกัน เพราะเป็นชื่อที่ใช้เรียกเราอยู่แล้ว ซึ่งเราก็อาจจะพูดได้กับ เจ้าหน้าที่ระดับสูง แต่พูดกับเจ้าหน้าที่ระดับล่างไม่ได้ เพราะเจ้าหน้าที่ระดับล่างไม่ พร้อมจะใช้เสรีภาพในการตีความ ดังนั้น คนปฏิเสธการใช้เสรีภาพในการตีความเรื่อง ความยืดหยุ่น ก็คือ คนที่มีความสุขในชีวิตน้อยที่สุด ไม่ต่างอะไรกับหุ่นยนต์ ตนมี เสรีภาพแต่กลับไม่ได้ใช้ ก็เท่ากับลดคุณค่าของตัวเองเป็นเครื่องจักรกล ชาร์ตจึงตั้ง คำถามให้ตัวเองว่า เราเลือกได้เสมอหรือไม่ (ปานทิพย์ ศุภนคร, 2546: 20-21) เขาตั้ง สมมุติฐานว่า ถ้ามีคนเอาปืนมาจี้หัวแล้วบอกให้ส่งของมีค่าให้เขา เช่น สมมติว่า โจร ปล้นพระ ให้ส่งเงินในย่ามมาให้หมดแล้วพระก็ส่งเงินให้ โดยที่รู้ว่า เงินในย่ามเป็นเงินที่ โยมบริจาคสร้างโบสถ์ที่ตนต้องฝากธนาคารไว้ จากนั้น ก็อธิบายให้โยมและตำรวจฟังว่า การที่ตนยื่นเงินในย่ามให้โจรไปเพราะถูกโจรจี้หัว ถ้าไม่ส่งให้ก็จะถูกยิง

ในกรณีนี้ หากวิเคราะห์ในทัศนะของชาร์ต จะเห็นว่า พระก็ยังปฏิเสธในการใช้ เสรีภาพ ในทัศนะของชาร์ตอธิบายต่อไปว่า พระยังมีแนวทางให้เลือก คือ การไม่ยอม ส่งเงินให้แล้วก็ยอมตาย อย่างไรก็ตาม ชาร์ตอธิบายว่า น้อยคนที่จะเลือกใช้เสรีภาพ อย่างจริงจัง ในโลกนี้มีไม่กี่คนที่ใช้เสรีภาพในระดับนี้ได้ ในมุมมองนี้พระอรหันต์อาจ เป็นคนที่ใช้เสรีภาพมากที่สุดตามทัศนะของชาร์ต ยกตัวอย่างในวรรณคดีธรรมบทที่ กล่าวถึงพระอรหันต์ซึ่งได้รับอาราธนาไปฉันในบ้านของนายช่างทอง ต่อมามีนกกระ เรียนโฉบเอาทับทิมของพระราชไป (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 10: 104) พระอรหันต์รูปนั้นเห็นว่า นกเอาทับทิมไป ท่านมีทางเลือก 2 ทาง คือ 1) บอกความ จริงกับนายช่างว่า นกกลืนทับทิมไป แต่ถ้าท่านใช้เสรีภาพบอกความจริง นกกระเรียน จะต้องตาย 2) ถ้าท่านเลือกที่ไม่พูดก็เสี่ยงที่นายช่างจะเข้าใจว่า ท่านเป็นคนเอาไป ทั้งนี้ พระอรหันต์รูปนี้ท่านเสี่ยง ท่านจึงเป็นคนที่ได้รับผล แสดงให้เห็นว่า พระอรหันต์ เป็นบุคคลที่มีความรับผิดชอบสูงที่ไม่หวั่นสวัสดิภาพของตนเอง คือ การใช้เสรีภาพใน การปกป้องคนอื่น ไม่ปกป้องตัวเอง ดังนั้น ในทัศนะของชาร์ต เป็นไปได้ที่จะมองว่า ถ้า หาตัวอย่างไม่ได้ว่า คนที่จะใช้เสรีภาพสูงสุดในอุดมคติจะหาได้ที่ไหน เพราะทุกคนใน โลกหากถูกโจรจี้ก็ยอมทั้งนั้น อย่างไรก็ตาม ในเรื่องที่กำลังกล่าวมานี้สามารถยกตัวอย่างพระ อรหันต์ได้ว่า เป็นบุคคลที่ชาร์ตกำลังกล่าวถึงและมีอยู่จริงในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ชาร์ตจึงกล่าวถึงมนุษย์ว่า มนุษย์มีเสรีภาพอยู่โดยปกติอยู่แล้ว ขึ้นอยู่ที่มนุษย์จะใช้

เสรีภาพหรือไม่ เสรีภาพเป็นคำที่มีความหมายกว้าง แต่เมื่อกล่าวโดยรวมมีความหมายพื้นฐานจาก 2 แนวคิด คือ 1) ศาสนา 2) ปรัชญา นอกจากนี้ ชาร์ตยังมีแนวคิดที่ว่ามนุษย์สามารถที่จะเลือกทำอะไรก็ได้ตามเจตจำนงของตน ดังนั้น มนุษย์จึงสร้างชีวิตตนให้เป็นไปตามความต้องการ ชาร์ตแสดงแนวคิดเกี่ยวกับมนุษย์ว่า มนุษย์ไม่อาจปฏิเสธเสรีภาพของตนเองได้ และไม่สามารถยุติการเลือกได้ตราบใดที่ยังมีลมหายใจอยู่ ด้วยเหตุนี้ เสรีภาพจึงอยู่คู่กับการเป็นมนุษย์เพื่อพัฒนาและแสดงถึงความเป็นมนุษย์ แต่เสรีภาพในที่นี้มิใช่เสรีภาพจะทำอะไรก็ได้ตามที่ใจปรารถนา แม้มนุษย์สามารถที่จะเลือกหรือตัดสินใจอะไรก็ได้ แต่มนุษย์จะต้องรับผิดชอบต่อการเลือกและการตัดสินใจนั้น กล่าวคือ มนุษย์จะต้องรับผิดชอบการใช้เสรีภาพของตนเลือกการกระทำที่ไม่กระทบกระเทือนเสรีภาพของคนอื่น ยิ่งไปกว่านั้นมนุษย์ควรเลือกการกระทำที่ส่งเสริมเสรีภาพของตนเองและของผู้อื่นด้วย เจตจำนงเสรีจึงเป็นศักยภาพที่มีอยู่ภายในตัวของมนุษย์ ทั้งยังเป็นแรงผลักดันขั้นมูลฐานของชีวิตที่มนุษย์สามารถ ควบคุมด้วยการใช้เหตุผลคิดตรึกตรองจนเกิดความเชื่อมั่นแล้วลงมือกระทำให้บรรลุจุดหมาย

ความสัมพันธ์ระหว่างเจตนาในพุทธปรัชญากับเจตจำนงเสรี

เจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นตัวเริ่มต้นของกฎแห่งกรรม มนุษย์มีความตั้งใจ มีความจงใจที่จะเลือกคิด พูด ทำอย่างใดอย่างหนึ่งอย่างเสรี ก็แสดงว่า มนุษย์มีเจตจำนงเสรีเช่นกัน เจตจำนงเสรีของชาร์ตถูกนำเสนอเพื่อกระตุ้นให้มนุษย์รู้ว่า มนุษย์มีสิ่งนี้อยู่ แต่มนุษย์เข้าใจผิดว่า ตนเองไม่มี ชาร์ตจึงบอกว่า เดิมทีมนุษย์ว่างเปล่า ไม่เป็นหรือไม่มีอะไร แต่ที่มีอยู่และเป็นอยู่ มนุษย์ได้ใช้เจตจำนงเสรีในการเลือกที่จะมีเลือกที่จะเป็น มีความเป็นไปได้ทั้งนั้น (พินิจ รัตนกุล, 2534: 35-38) แต่มีความแตกต่างกันในเรื่องเจตนาที่พุทธปรัชญาเถรวาทมองว่า เป็นเจตนาที่เกิดร่วมกับเจตสิก ซึ่งปรุงแต่งไปในทางที่ดีหรือชั่ว ในขณะที่แนวคิดแบบจักรกล (Mechanism) ของฮอบส์มีความเห็นต่างออกไปว่า มนุษย์ไม่เคยได้เลือกด้วยตัวเอง สิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติดำเนินไปตามกฎกลศาสตร์ เหตุการณ์อย่างหนึ่งเกิดขึ้นเพราะมีเหตุการณ์อีกอย่างหนึ่งมากระทำต่อมัน ไม่ได้เกิดขึ้นมาลอย ๆ โดยปราศจากสาเหตุ ทุกเหตุการณ์ล้วนมีสาเหตุทั้งนั้น ในกรณีของมนุษย์ก็เช่นกัน มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ย่อมเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ การเลือกตัดสินใจกระทำการต่าง ๆ ของมนุษย์แต่ละครั้งจึงมีสาเหตุชักนำก่อน กล่าวคือ ความประสงค์หรือจุดประสงค์ที่ตั้งไว้ล่วงหน้านั่นเอง

แนวคิดเจตจำนงเสรีในมงคลสูตรของพุทธปรัชญาเถรวาท

ในมงคลสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 1: 6) พระพุทธเจ้าตรัสว่าชีวิตของมนุษย์จะพัฒนาจากขั้นต่ำไปหาขั้นสูงเพื่อบรรลุนิพพานนั้นมีหลายสูตรวิธี แต่มี

พระสูตรหนึ่งที่ตรัสในมงคลสูตรที่มี 38 ขั้นตอน ซึ่งเรียกว่า มงคล 38 ในอรรถกถามังคลสูตร คาถาแรกเริ่มต้นด้วย “อเสวนา จ พาลานํ ปณฺธิตานญจ เสวนา การต้องไม่คบคนพาลและให้คบบัณฑิต” โดยยกเรื่องนกแขกเต้า 2 พี่น้องเป็นอุทาหรณ์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 27 ข้อ 503: 497-501) ตามทศนะมงคลสูตรที่ว่า มนุษย์เหมือนกับน้ำ ซึ่งน้ำไม่มีรูปร่างของมันเอง เทใสขวด น้ำมันก็เปลี่ยนรูปร่างขวด เทใส่แก้วก็เป็นรูปแก้ว เทใส่ในกล่องสี่เหลี่ยมก็เปลี่ยนรูปร่างกล่องสี่เหลี่ยม การคิดในลักษณะนี้เหมือนกับว่าคนพาลเป็นดังภาชนะบางอย่างที่ไม่ดี น่าเกลียด บัณฑิตก็เป็นภาชนะที่สวยงาม ฉะนั้นมนุษย์ก็เหมือนน้ำ ถ้าหลงในโอ่งที่น่าเกลียดเปรียบเหมือนคนพาล มนุษย์ก็จะมีลักษณะเป็นโอ่งที่น่าเกลียดด้วย แต่ถ้าหลงใหลหรือคนโทที่สวยงาม น้ำ คือ มนุษย์ที่ไม่มีอำนาจในการจัดรูปร่างของตัวเอง ก็จะมีลักษณะเป็นคนโทที่สวยงามได้ เพราะเหตุนี้พระพุทธเจ้าจึงกำชับว่า อย่าอยู่ใกล้โอ่งที่น่าเกลียด เพราะถ้าอยู่ใกล้แล้วจะมีลักษณะแบบนั้นไปด้วย ให้อยู่ใกล้คนโท ตามแนวคิดของอรรถกถาจารย์ผู้แต่งมังคลัตถทีปนี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2550: 24-26) เพราะเชื่อว่า มนุษย์เหมือนกับน้ำ เมื่อหลงไปภาชนะใดก็มีลักษณะเป็นอย่างนั้น จึงเล่านิทานเปรียบเทียบเรื่องลูกนกแขกเต้า 2 พี่น้อง ตัวหนึ่งอยู่กับโจร ส่วนอีกตัวหนึ่งอยู่กับฤๅษี โจรเป็นตัวอย่างของคนพาล ส่วนฤๅษีเป็นอุทาหรณ์แสดงความเป็นบัณฑิต เนื้อเรื่องเล่าต่อไปว่า วันหนึ่งมีพระราชาสัตว์จประพาสา และพลัดหลงกับเหล่าทหารเสนาอำมาตย์ พระราชาขี่ม้ามาเหนื่อยจึงพักที่ไทรร่มไม้ โดยข้างบนต้นไม้มีนกแขกเต้าตัวที่อยู่กับโจรมานาน นกแขกเต้าตัวนี้มองลงมาแล้วก็อุทานว่า “เจ้าคนนี่ก็ก็มีสร้อย มีเพชรนิลจินดา ดูแล้วน่าจะเป็นคนรวย เราน่าจะฆ่าให้ตายแล้วชิงเอาสมบัติมาน่าจะดี” พระราชาได้ยินก็ตกใจว่า ทำไมนกตัวน้อยนี้พูดจาหยาบคาย จึงตื่นบรรทมแล้วหนีออกจากร่มไม้ เมื่อไปถึงอาศรมของฤๅษีก็พบนกแขกเต้าตัวคล้ายกัน ทักทายปราศรัย เชื้อเชิญต้อนรับขับสู้เป็นอย่างดี พระราชาจึงมีความรู้สึก ว่าทำไมนกตัวนี้พูดจาดี บุคลิกดี ใจดีและดูมีไมตรีเป็นมิตร เมื่อได้พบกับฤๅษีจึงได้ฟังคำอธิบายว่า นกแขกเต้า 2 ตัวที่พระองค์เจอนี้ เดิมทีเป็นพี่น้องกัน ความหมายที่ต้องการสื่อ ก็คือ โดยสายเลือดแล้ว นกแขกเต้าสามารถพัฒนาเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งได้เท่ากัน ตัวที่อยู่กับโจร โจรก็เลี้ยงให้อยู่ในสภาพแวดล้อมแบบโจร จึงต้องคิด พูด ทำแบบโจร ตัวที่อยู่กับฤๅษีก็อยู่ในสภาพแวดล้อมคนละอย่าง เรื่องนี้น่าสนใจ เพราะตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงประมวลนิทานเรื่องนี้เป็นอุปมาเตือนสติว่า มนุษย์ก็เหมือนกับนกแขกเต้า อยู่ที่ไหน กับใคร ใช้ชีวิตอย่างไร มีสภาพแวดล้อมแบบไหน ก็จะเป็นคนแบบนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเตือนว่า อย่าคบคนพาล ให้คบบัณฑิต ซึ่งเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นที่ทำให้ชีวิตประสบสิ่งที่เป็นมงคลและบรรลุนิพพานได้ ถ้าอยู่กับคน

พาลก็ไม่มีโอกาสบรรลุนิพพาน เพราะมัวแต่คิด พุดและทำเรื่องที่น่าไปสู่อบาย จึงตั้งคำถามว่า นิทานเรื่องนี้สะท้อนอะไร ก) คนและสัตว์นั้นเหมือนน้ำหรือไม่ ข) ถ้าเปรียบว่า คนและสัตว์เหมือนกับน้ำ ก็หมายความว่า เมื่อน้ำไม่มีเจตจำนงเสรี คนและสัตว์ก็ไม่มีเจตจำนงเสรี

ปรากฏการณ์ที่สังเกตได้จากมนุษย์ คือ การเลือกและมีทางให้เลือกอยู่เสมอ โดยความรู้สึกเหมือนกับว่า เราเลือกด้วยตัวเองจริง แต่นักปรัชญาบางคนให้ทัศนะว่าการที่เราเลือกอะไรต่าง ๆ เป็นปรากฏการณ์ในระดับผิวของจิต คือ จิตในส่วนที่อนุญาตให้รู้ตัว ซึ่งเหมือนกับว่า เราได้เลือก เลือกเองเสมอ เช่น เรื่องรสนิยมการฟังเพลงหรือเสพงานศิลปะ เช่น จากเดิมอยู่ต่างจังหวัด คั่นเคยกับเพลงลูกทุ่ง เพลงลูกกรุง ตามสถานีวิทยุเป็นประจําจนเกิดความรู้สึกเป็นรสนิยมที่คุ้นเคย ชื่นชอบ แต่เวลาผ่านไปได้ย้ายถิ่นฐานมาเรียนหรือทำงานในเมืองและคลุกคลีกับบรรยากาศที่ได้ฟังเพลงไทยสากล เพลงสากลหรือเพลงร่วมสมัย เมื่อวิถีชีวิตเปลี่ยนไปกับวัฒนธรรมการเสพคั่นที่ใกล้เคียงกับความคุ้นเคยเพลงลูกทุ่งที่เคยฟัง หล่อหลอมให้มนุษย์มีรสนิยมที่เปลี่ยนไปด้วยเช่นกัน การอยู่ในสภาพแวดล้อมแบบไหน วัฒนธรรมหรือสังคมแบบใด ก็จะหลอมตัวและจิตใจให้เป็นแบบนั้น คบคนแบบไหน ก็จะเป็นคนแบบนั้น (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2550: 24-27)

องค์ความรู้ใหม่

ประเด็นที่ 1 การเปรียบเทียบแนวคิดระหว่างฮอบส์กับชาร์ต มีเหตุผลและมีความเป็นไปได้ทั้งสองแบบ ทั้งนี้ แนวคิดของฮอบส์มีอิทธิพลอย่างมากในวงการสังคมวิทยา อาชญาวิทยาและวงการความยุติธรรมที่เห็นว่า มนุษย์ไม่ได้เลือกอะไร แต่ถูกปั้นแต่งขึ้นมา ในขณะที่เดียวกันก็มีแนวคิดแบบชาร์ตที่มีเหตุผลน่าคิดและเป็นไปได้เช่นกัน

ประเด็นที่ 2 พุทธปรัชญาอยู่ระหว่างกลางและเข้ากันได้กับทั้งสองแนวคิดนี้ โดยมีลักษณะที่จะวินิจฉัยเป็นรายกรณี ดังนี้ หากเป็นคนที่ได้รับการฝึกฝนมาน้อย แนวโน้มที่เพื่อนฝูงจะดึงไปในทางชั่วหรือดีนั้นมีสูง แต่บางคนเกิดมามีการฝึกตน เป็นคนค่อนข้างจะเข้มแข็ง แม้จะอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่ดี แต่เขาก็อาจมีความยับยั้งชั่งใจ ซึ่งในทางอภิธรรมของพุทธปรัชญา (นฤมล มารคแมน, 2561: 64-67) พยายามอธิบายว่า เมื่อกล่าวถึงเจตสิก ก็จะมีเจตสิกที่เป็นอสังขาริก คือ จิตนั้นเข้มแข็งด้วยตัวมันเอง ส่วนสังขาริก คือ จิตที่ไม่แข็งจะถูกข้างนอกชักจูง จิตที่เป็น 2 ลักษณะแบบนี้เกี่ยวข้องกับการปลูกฝังอบรมมาต่างกัน ถ้ามนุษย์เกิดมาแล้วเป็นคนจิตอ่อนก็ถูกกระตุ้น ชักนำด้วยครอบครัวยุเพื่อนฝูง สังคมอย่างสูง จึงจะทำให้เขาเป็นคนดีได้ แต่ถ้าเขาคนโศคร้าย อยู่ในสังคม ครอบครัวยุเพื่อนฝูงที่ไม่ดีหรือรุนแรง ก็มีพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์

สอดคล้องกับทฤษฎีของฮอบส์ แต่ถ้าเป็นคนที่มิจิตหรือเจตสิกที่เข้มแข็งด้วยตัวของเขาเอง คนจำพวกนี้จะเป็นคนที่คล้ายกับที่ชาร์ตได้อธิบายไว้

ประเด็นที่ 3 พุทธปรัชญาเถรวาทมีแนวคิดที่มีแนวโน้มเป็นปัจเจกนิยม (Individualism) ซึ่งอธิบายว่า มนุษย์มีความเป็นอิสระในการที่จะทำอะไรก็ได้ในวิถีของตนที่เห็นว่า เป็นประโยชน์ต่อตนเอง ดังพุทธพจน์ที่ว่า “จงเตือนตนด้วยตนเอง” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 379: 151) แสดงให้เห็นถึงการเน้นเรื่องการสอนตนเองหรือการเตือนตนเองเป็นหลักสำคัญ “ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน คนอื่นใครเล่าจะเป็นที่พึ่งของเราได้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 168: 82) จะเห็นว่า การมีเสรีภาพของมนุษย์และขอบเขตของเสรีภาพของปัจเจกบุคคล ซึ่งกล่าวถึงความเป็นมนุษย์ที่มีคุณลักษณะเฉพาะ คือ “มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตประเภทหนึ่งที่มีวิวัฒนาการมายาวนานและเป็นสิ่งที่พุทธปรัชญาให้ความสำคัญมากที่สุด เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ประเภทเดียวเท่านั้นที่สามารถบรรลุธรรมสูงสุดได้” (ธีรโชติ เกิดแก้ว, 2553: 100)

สรุป

คำถามชวนคิดที่สำคัญ คือ คำสอนในพุทธปรัชญาเถรวาทเรื่องอิทัปปัจจยตา (พุทธทาสภิกขุ, 2549: 33) หากตีความให้ดี เหมือนต้องการจะบอกว่า มนุษย์ไม่มีเจตจำนงเสรีกับหลักการที่ว่า “เพราะสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี” ไม่มีอะไรเกิดขึ้นลอย ๆ โดยปราศจากที่มาและไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งอื่นต่อไปอีก สรรพสิ่งล้วนเชื่อมโยง อิงอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างความเป็นเหตุกับผล ดังปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่อธิบายสภาพจิตใจของมนุษย์ที่ผลักดันให้คิด พูดและทำ จึงไม่มีคำว่า “บังเอิญ” อย่างแน่นอน สรุปว่า มนุษย์ไม่ได้เลือกอะไรเลยใช่หรือไม่ ซึ่งทฤษฎีของฮอบส์หรือชาร์ตต่างก็ให้แนวคิดที่มีเหตุและผล แต่ท้ายที่สุดมนุษย์จะมีเสรีภาพและมีเจตจำนงเสรีหรือเป็นเพียงแค่ปรากฏการณ์ทางสมองเท่านั้น ตัวเรายังคงอยู่ในโลกนี้อาศัยภายใต้กลไกของรัฐ เศรษฐกิจ สังคม การศึกษา ศาสนา วัฒนธรรมและกฎหมายที่เป็นของจริง ซึ่งต้องเผชิญกับมันเพื่อกิน-อยู่-หายใจ และใช้ชีวิตประจำวันไปจนตาย ดังนั้น การเลือกคิด พูด ทำอย่างมีสติรอบคอบในสิ่งที่ไม่ทำให้ตนและคนที่รักต้องเสียใจในภายหลัง สร้างหลักประกันเพื่อตัวเราเองด้วยการละชั่ว ทำดี ทำใจให้ผ่องใส ให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนาเป็นเงื่อนไขชีวิตที่มีอยู่ก็มีคุณค่า คัมค่าและงดงาม

เอกสารอ้างอิง

จำนงค์ ทองประเสริฐ. (2534). *ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่*, พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- ชเอิญศรี อิศรางกูร ณ อยุธยา. (2549). *ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่*, พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ธีรโชติ เกิดแก้ว. (2553). *พุทธปรัชญา: มติการมองโลกและชีวิตตามความจริง*. สมุทรปราการ: มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ.
- นฤมล มารคแมน. (2561). *หลักพุทธจิตวิทยาเบื้องต้น*, พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ปานทิพย์ สุภนคร. (2546). *ปรัชญาเอกซิสเตนเชียลลิสต์*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2551). *เปรียบเทียบความคิดพุทธทาส-ชาดร์*. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.
- พินิจ รัตนกุล. (2534). *ปรัชญาชีวิตของฌอง-ปอล ซาทร์*. กรุงเทพมหานคร: สามัญชน.
- พุทธทาสภิกขุ. (2549). *อิทัปปัจจยตา*, พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 22, 25*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 17, 25, 27*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2550). *มังคลัตถทีปนีแปล เล่ม 1*, พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- Hobbes, T. (2017). *Leviathan*. London: Collins Clear-Type Penguin Books Ltd.
- Sartre, J. P. (2003). *Being and Nothingness: A Phenomenological Essay on Ontology*. New York: Simon & Schuster.